

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

Robert A. Skeris

Az angyalokkal énekelni

Az alábbi teológiai gondolatokat egy, a marienbergi bencés apátság (Vinschgau, Dél-Tirol) „Angyalkriptájában”, a „Gregorián ének az Alpok szívében” című tanulmányút keretében bemutatott, énekes szentmise után, 2008. július 29-én fogalmazta meg Ft. Robert A. Skeris, a Ward Központ igazgatója (B.T. Rome School of Music, The Catholic University of America, Washington DC).

*Qui puro corde inter homines psallit,
etiam sursum CUM ANGELIS CANERE videatur.*
Cassiodorus, Expositio in Ps 137/1
CCL 98 (1958) Adriaen

*Benedicite Domino, omnes angeli eius,
potentes virtute, facientes verbum illius,
ad audiendam vocem sermonum eius!
Benedicite Domino, omnes virtutes eius,
Ministri eius, qui facitis voluntatem eius!
Benedicite Domino, omnia opera eius,
in omni loco dominationis eius!
Benedic, anima mea, Domino!*

„Áldjátok az Urat, minden angyalok,
ti erővel hatalmasok, kik teljesítitek szavát,
mihelyt meghalljátok beszédének hangját!
Áldjátok az Urat, minden seregei,
ti szolgálói, kik az ő akaratát cselekszitek!
Áldjátok az Urat, minden művei,
az ő uralkodásának minden helyén,
áldjad, én lelkem, az Urat!”

Szívünkben és fülünkben még visszhangoznak a 102. zsoltár utolsó versei, amelyeknek éneklésével kifejeztük hálánkat Isten korlátlan jóságáért a konventmisén, és elbúcsúztunk az angyali lényektől, akiket olyan életszerűen jelenítenek meg a freskók a Szent Szűz apátságának ősi kriptájában.

Őszinte és hite alapján meggyőződéses derűlátó, aki ezt az éneket énekli, olyasvalaki, aki tudatában van az emberi gyarlóságnak és mégis hisz az isteni szeretet erejében, amely fölülmúl minden nehézséget. Az ő eszméi fölébe emelkednek a csupán esetleges és múlandó dolgok világának, egészen az örök-érvényű dolgokig. Ezért magunkévá tehetjük őket mi, ezen a napon is.

*Benedicite Domino, omnes angeli eius ...
ad audiendam vocem sermonum eius.*

„Áldjátok az Urat, minden angyalok ...,
mihelyt meghalljátok beszédének hangját!”

Ti tiszta, éneklő lelkek,
kik kezdete, mintája és célja vagytok
a mi liturgikus-zenei szolgálatunknak,
engedjétek, hogy újra megértsük
a *musica sacra* jelentését és nemességét,
fölismervén a ti természeteteket.

*Benedicite Domino, omnes virtutes eius,
ministri eius, qui facitis voluntatem eius.*

„Áldjátok az Urat, minden seregei,
ti szolgálói, kik az ő akarata cselekszitek!”

A mai szentmise után
szóljon ez a felszólítás mindazokhoz,
akik Isten akarata szerint
életük munkáját a *musica sacra*-nak szentelték:
a képzett egyházzeneészekhez, a zeneszerzőkhöz,
kutatókhoz, tanárokhoz és karmesterekhez,
kórusvezetőkhez és orgonistákhoz,
de énekeseink egész seregéhez is.

*Benedicite Domino, omnia opera eius,
in omni loco dominationis eius.*

„Áldjátok az Urat, minden művei,
az ő uralkodásának minden helyén.”

Az ő hatalmának és kegyelmének nagy művei között
csodálatunkat ma irányítsuk hálaadásban
mindenekfölött azon művek felé, melyeket becsülnek
hívók és nem hívók egyaránt
mint az egyházzene csodáit.

„Áldjátok az Urat, minden angyalok, minden seregei, minden művei!”
Benedicite Domino, omnes angeli eius, omnes virtutes eius, omnia opera eius!

1.

A prefáció után hallottuk az angyalok dicsőítő énekét, és örömmel eltelve csatlakoztunk a karhoz és a celebránshoz,

ut in confessione verae sempiternaeque deitatis et in personis proprietas, et in essentia unitas, et in maiestate adoretur aequalitas, quam laudant angeli atque archangeli, Cherubim quoque ac Seraphim, qui non cessant clamare cottidie, una voce dicentes:

„hogy az igaz és örökkévaló istenség megvallásában imádtassék mind a személyekben az egyediség, mind a lényegben az egység, mind a fölségben az egyenlőség, melyet dicsőítenek az angyalok és az arkangyalok, a kérubok és szeráfok, kik nem szűnnek meg mindennap kiáltani, egy hangon mondván: Szent, szent, szent az Úr, a Seregek Istene. Telve a menny és a föld a te dicsőségeddel. Hozsanna a magasságban. Áldott, ki jó az Úr nevében. Hozsanna a magasságban.”

Az „Isten dicsőségének himnusza”, ahogyan a római prefációszövegek nevezik, és mindenekelőtt annak helyzete a mi földi liturgiánkban világossá teszi előttünk a *musica sacra* jelentését és értékét.

Aranyszájú Szent János Isteni Liturgiájában mindig a „kérub-éneket” éneklí a kar, e különösen kifejező és jelentőségteljes szavakkal: Mi, kik a kérubokat titokzatosan megjelenítjük (*Hoi ta Cherubeim mystikós eikonizontes* [i ta heruvím misztikósz ikonídzondesz]) és az életadó Háromságnak háromszorszent éneket éneklünk, tegyünk félre most minden földi gondot (*pasan tén biótikén apothómetha merimnan* [pászan tin viotikín apothómetha mérimnan]); hogy a dicsőség királyát fogadhassuk, kit láthatatlanul körülvesznek az angyali karok, alleluja.

E szavakkal a keleti liturgia fontos teológiai megállapítást fogalmaz meg a liturgikus karról és annak zenei szerepéről: a liturgiában, amint az a földön megvalósul, minden egyes énekes a kérubok egyikét jeleníti meg titokzatosan. Ugyanakkor ezek a szavak azt is hangsúlyozzák, hogy az énekes (vagy a liturgikus kar) nem csupán „hozzájárul a szentmise méltó ünnepléséhez”, hanem megjeleníti az angyalok énekét. Az angyalok hierarchiájában a kérubok egészen kiváló helyen állnak, igen közel magának az Istennek királyi székéhez. Ha összevetjük a kérubok helyzetét a kar helyzetével vagy szerepével a liturgiában, hamarosan ráeszmélünk, hogy micsoda kiemelkedő helyzetet tulajdonít a karnak Aranyszájú Szent János Isteni Liturgiája, amelyet végig betölt az Isten jelenléte iránti tisztelet szelleme.

A régebbi római prefációk között csak a pünkösdi és a szentháromságos prefáció volt az, amely a háromszorszent éneket egyedül a mennyi karoknak tulajdonította, mindenféle hivatkozás nélkül a földi liturgia közösségére, s így a kart a nyugati, latin liturgiában is az angyalok megjelenítőjévé tette. A többi prefációban ehelyett a *cum quibus et nostras voces ut admitti iubeas, deprecamur* szavakat találjuk: „kérünk, hogy az övékkel együtt a mi hangunkat is paran-

csold magadhoz bocsáttatni...”, és érdemes megemlíteni, hogy a zsinat utáni prefációkban már kizárólag ez a változat szerepel.

Az a teológiai álláspont, amely a liturgikus karban az éneklő angyalok megjelenítőjét látta, a legértékesebb alkotásokat ihlette mind a gregorián ének, mind a polifónia területén. Mi is lehetett nemesebb feladat egy tehetséges zeneszerző szemében, mint a zene művészi eszközeivel érzékeltetni számunkra Isten dicsőségének mennyei himnuszát, ahogyan azt Izaiás próféta tanúságából ismerjük!

A tudományos kutatás többször és kellőképpen világossá tette, hogy az „una voce” kifejezés (és ennek megfelelően a prefációban található többi megfogalmazás) nem az előadásmódra vonatkozik. Elég itt Reinhold Hammerstein 1962-es tanulmányára, a „Music of the Angels”-re utalni.

Ha a Sanctus nagy, művészi formáit ki kellene rekeszteni a liturgiából és nem maradhatna meg semmi egyéb, csak egyszerű, akklamatív formulák (a gyülekezeti ének formáit értve ezalatt), akkor nemcsak a kultikus elem elszegényedésének egy további mozzanatát kellene regisztrálnunk a kortárs liturgikus gyakorlatban. Nem, a Kelet és Nyugat liturgiáját, illetve annak teológiai megalapozását elvlasztó szakadék is tovább mélyülne, éppen ma, amikor a görög *Kyrie eleison* gyakorlatilag eltűnt a mindennapok szertartási életéből.

A Liturgikus Bizottság által eredetileg javasolt szöveggel ellentétben, közvetlenül a Szentatya beavatkozásának köszönhetően áll ma rendelkezésünkre a polifon Sanctus és vele a polifon miseordinárium, amelyeknek használatát az 1967. március 5-én kiadott *Musicam sacram* instrukció 34. cikkelyének 1. paragrafusa biztosítja. A szöveg ezt a „szokásos szabályok szerint” (*suavis normis*) teszi, világosan megkülönböztetve az ünnepélyes mise más formáitól, hiszen a 34. cikkely 2. paragrafusa e szavakkal kezdődik: „más esetekben” (*in aliis casibus*). Itt az ünnepélyes mise *cum populo activo* különféle esetei vannak tárgyalva, ahogyan —már jóval a legutóbbi egyetemes zsinat előtt!— számos nemzeti és nemzetközi egyházzenei szervezet, illetve ezekben az években rendezett egyházzenei kongresszus munkájának és érdeklődésének középpontjában álltak. Ezeket a formákat a jövőben folytatni, ápolni és finomítani kell, tekintetbe véve korlátaikat és lehetőségeiket is.

Jóllehet a *Musicam sacram* instrukció egészen világosan fejezte ki magát, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tényt, hogy kiadásaiban és értelmezéseiben egyes hangok sosem szűnnek meg hangoztatni, hogy a polifon Sanctus a liturgiában összeegyeztethetetlen a liturgikus reformmal. Például (és teljes ellentétben a *Musicam sacram* instrukció 34. cikkelye 1. paragrafusával) egy német egyházmegye *Ordo* huszonöt évvel ezelőtt (!) a következő iránymutatást tartalmazta:

„A Sanctus a prefáció záró akklamációja, ezért a gyülekezetnek a celebránsal együtt kell énekelnie. Ennél a tételnél a gyülekezetet a továbbiakban nem helyettesítheti a kar.”

Ez a vélemény nem igazolható sem a zsinattal, sem az instrukcióval. Sokkal inkább azt a véleményt ismétli meg, amely kétségkívül megtalálható a március 5-i instrukció egyik tervezetében, de amelyet a Szentatya egyértelműen „nem csak-hanem is” értelemben helyesbített.

Egyesek ettől függetlenül is makacsul igyekeznek leértékelni a zene szerepét a liturgiában, akár hamis teológiai és történeti megfontolások alapján, akár azzal, hogy egyoldalúan a zene szolgálati, miniszteriális feladatára összpontosítanak: gyakorlatilag valami lényegtelen, járulékos elemmé teszik, és teljesen figyelmen kívül hagyják mint a liturgia szerves részét.

1962. november 12-én a Szent Péter-bazilika aulájában Őeminenciája Jaime Cardinal de Barros Camara, Rio de Janeiro főpásztora igen meggyőző megállapítást tett egy gyakran félreértett jelzőről, amely szerint az egyházzene „a liturgia szolgálóleánya”. Hangsúlyozta, hogy az egyházzene magatartása tekintetében (*quoad actionem*) kell, hogy *ancilla* legyen, de nem természete szerint (*quoad naturam*). Tulajdonképpen természete szerint az egyházzene „az ünnepélyes liturgia szükséges és szerves része”, és az is marad (amint az *Ecclesia docens* hirdeti).

2.

Szomorú, de ki kell jelenteni, hogy a kortárs liturgikus gyakorlatban megfigyelhető a Sanctus teológiai és zenei leértékelése, sőt tulajdonképpen valamiféle leértékelése a *Missa Romana* mint műegész korábbi zenei szerkezetének. Ez nemcsak a liturgikus nyelv problémájával vagy az *actuosa participatio populi* egyoldalúan külsődleges felfogásával van kapcsolatban, hanem egyszersmind a mai teológia emberközpontúságában gyökerezik, amelynek szemében az Eucharisztia ünneplése nem jelent mást mint emberi lények találkozását. A krisztusi áldozat bemutatásának, amely közvetíti a megváltás kegyelmét és Isten dicsőítésére irányul, megszentelt, kultikus jellege megkérdőjeleződik. És ez a kérdés tulajdonképpen kezdetlegesen egyszerű, mert egy másik, egészen elemi kérdést foglal magába: olyan egyszerű kérdést, hogy azt bármelyik elemi iskolás gyermek megértheti. Ki az első? Isten? Vagy az ember? Ebben a kérdésben az *Ecclesia in mundo huius temporis* gyakorlatilag megosztott. Az, aki otthonosan mozog az Anyaszentegyház zenei-liturgikus hagyományában, zeneművészeti kincsesládájában és annak teológiai-liturgikus alapjai között, túlságosan is jól tudja, hogy a zene keresztény, istenközpontú fölfogása mindig szemben állt annak emberközpontú megközelítésével.

Nem kétséges, hogy a *musica sacra* jelenkori válságának napjaink liturgiájában a valódi oka ez a racionalisztikus gondolkodás, amely még az Eucharisztia és a szentmiseáldozatba vetett hitünk lényegi alapjait is aláassa; ennek forrása valójában valamiféle borúlátó történelemszemlélet, valami szilárd meggyőződés a *Regnum Dei* felé tartó történelem kilátástalanságáról (D. J. Keefe).

A szentségek viszonylagossá tétele, amelyet ma annyiszor hangoztatnak, azon a hiten alapul, hogy (amint a XVI. század „reformátorai” állították) a történelmi világrend romlott, amiből kifolyólag nem lehetséges, sőt nem is érdemes

a történelem jelenében közvetíteni a föltámadt Krisztust. Innen pedig már csak egyetlen, apró lépés arra következtetni, hogy Krisztus jelenléte a misében másodlagos a gyülekezet hitéhez viszonyítva...

Teilhard de Chardin teológiai gondolkodásával összefüggésben megkérdőjeleződött az anyagtalan teremtmények létezése is. Megerősítve a Szentírás tanúsága és az Egyház hite által, amelyet például a IV. Lateráni Zsinaton fogalmazott meg (DS 800), el kell utasítanunk minden kísérletet, amely arra irányul, hogy elveszük az angyalok világát a „demitologizációnak” nevezett törekvés hatására. Ellenkezőleg, vallanunk kell, hogy angyalok léteznek. Mégis érthető, hogy egy kornak, amely ekkora zavart él át a teológiában, nehezebb esik eljutnia a *musica sacra* teológiai szemléletére az angyalok teológiájának fényében.

Fölismerve ezt a tényt megértjük, hogy az olyan megfogalmazások, mint „minden kultikus dolog kétséges természete” vagy „szembenállás az Evangélium és Isten kultikus tisztelete között”, hogyan világítják meg azt a látásmódot, amelynek köszönhetően egyesek megfelelőbbnek ítélik a csupasz „zene”, mint a „szent zene” kifejezést, annak ellenére, hogy a Szentatya a *Musicam sacram* szavakat választotta az 1967. március 5-i instrukció témamegjelölő kezdetéül, szemben a teológiailag semmitmondó *Cantum et musicam* fordulattal, amelyeket az Annibale Bugnini által vezetett liturgikus bizottság terjesztett elő. Nem véletlen egybeesés volt, hogy a német püspökök az Egyház által hitoktatással megbízott személyeknek írt, 1967-es üzenetükben világosan kijelentették, hogy egy liturgia, amely pusztán társadalmi rituálénak, a keresztényi testvériség stilizált megerősítésének fogja föl önmagát, eltéveszti célját: Isten dicsőítését és ezen keresztül az emberi üdvösség szolgálatát.

„A liturgia tehát nem csupán az egyes ember megszentelésére törekszik, hanem ténylegesen az Egyház nyilvános istentisztelete kíván lenni (és valóban az is), amely a Szentlélekben Krisztus által az Atyára irányul. Így semmiképpen nem lehet célunk a liturgia deszakralizációja. A liturgia a legnyilvánvalóbb jele annak, hogy a keresztény élet nem merül ki a világra és az emberre való nyitottságban, hanem valódi értelmét inkább az Istenre való nyitottságban találja meg, aki teremtett, Krisztusban megváltott és a Szentlélekben megszentelt minket.”

Ha a *genera musicae artis*-t, amelyek szervesen alakultak ki a liturgiában és a liturgiából, a fejlődést hátráltató tényezőknek tekintjük, az biztos jele a deszakralizáció felé tartó folyamatnak. Ezt észben tartva tisztán látjuk, hogy a különbség a *sacrum* és a *profanum*, illetve *lascivum* vagy *impurum* között, amelyet az egyházi iránymutatások oly sokszor hangsúlyoztak, miért válik napról napra elmosódottabbá, és miért kerül be következőképp a szórakoztató zene a szentélybe. Ezek a tendenciák, amelyeket egyházzeneészek és lelkipásztorok nyomon követhetnek, nem egyszerűen tünetei a tudatlan és zeneileg képzetlen ifjúság körében uralkodó „Sturm und Drang”-nak, hanem —*proh dolor!*— megtalálhatók az Egyház minden műveltségi (és hierarchikus) szintjén.

Kedves barátaim! Dacára mindazoknak a szakmai, gyakorlati, sőt olykor akár emberi problémáknak, amelyekkel találkozunk, nem szabad engednünk,

hogy megfosszanak minket a munkánk vallásos és apostoli jelentőségébe vett hittől. Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy egyetlen emberi lény sem képes dicsőíteni Istent, ha nem kap képességet és hivatást erre Krisztus szeretetéből és kegyelméből. Csak akit átjártak a megváltó kegyelem sugarai, az képes részt venni a megváltás új énekének éneklésében. És ugyanebből a forrásból táplálkozik Szent Benedek szellemében a *dominicum servitium*, a közvetlenül, magát az Urat illető szolgálat, amely az *opus Dei*-ben éri el legmagasabb megvalósulását, és amelyet „mindennel szemben előnyben kell részesíteni” (Regula, 43). És Szent Hildegard ugyanezt mondja: „A nővérek az angyalok szolgálatát látják el, amikor állhatatosan éneklük imádságukat óráról órára.” (MPL 197/487). Csakis azért lehetséges, hogy a mennyei és a földi liturgia egyesüljön, mert az Isten-ember Jézus Krisztusban a menny és a föld új szövetséget kötött, és mert őbenne helyreállított az összhang, amelyet az eredeti bűn megromtott. Ebben a mi valóban isteni liturgiánkban teljes valóságát megtapasztaljuk annak a karnak, amelyet az éneklő lelkek és mi, nyomorult földi zárándokok alkotunk, amikor így imádkozhatunk: „Őáltala, Ővele és Őbenne a tiéd, mindenható Atyaisten, a Szentlélekkel egységben minden tisztelet és dicsőség, mindörökkön örökké...”, vagy amikor közvetlenül bekapcsolódhatunk az angyalok énekébe a mi szent liturgiánk Glóriája és Sanctusa által, amelyek összefogják a mennyet és a földet mindazon földi siralom és emberi szerencsétlenség ellenére, amelyek esetleg körülvesznek vagy akár ránk nehezdednek.

És noha lényegi különbség van a mennyei és a földi liturgia méltósága között, az Úr, aki maga jelenik meg a liturgiában, személyében képviseli a mennyei liturgiát, és Ő az, aki kapcsolatot létesít a mi kicsinységünkkel. Mert mindenekelőtt csakis „általa dicsőítik az angyalok” az Atyaisten fölségét, ahogyan csakis Őáltala lehetséges, hogy mi itt alant a mennyei liturgia élő hangszerévé váljunk.

Mint énekesek a tisztán szellemi lények alkotják általa és velünk együtt ezt a közösséget, mely összefogja a mennyet és a földet. Ennek megfelelően a tisztán szellemi lény mint énekes a forrása, mintája, eszkatologikus célja liturgikus-zenei szolgálatunknak, s kell is, hogy az legyen. A *musica sacra* méltósága és rangja Őrá van alapozva, teljesen függetlenül minden történelmi változástól. A liturgikus-zenei művészet kapcsolata a mennyei liturgiával sokkal közvetlenebb, mint bármely más, a liturgiát szolgáló művészeté. Így valóban szent zene, *musica sacra*, melynek lényegét csak olyan emberek foghatják föl is juttathatják kifejezésre, akik megváltottak és megszenteltettek. Csak a szent zene méltó Istenhez. De Isten lélek, ezért az efféle zene „lélekben és igazságban való szolgálat” (J 4,24) kell, hogy legyen. S az Angyali Doktor figyelmeztet, hogy az imádkozik „lélekben és igazságban”, akit az imádságra a Szentlélek ihlet, még ha később az elme el is kóborol gyöngesége folytán (S.T. II-II. 83., 14. ad 2um). Gondoljátok Szent Ágoston szavaira, amelyeket XXIII. János pápa oly gyakran idézett: „Legyetek bizonyosak, atyámfiai, abban, hogy az Egyház iránt táplált szeretetek mértéke határozza meg, hogy mennyit birtokoltok a Szentlélekből!”

Veni, Creator Spiritus!

Idézett művek

- DANIELOU, J. (ford. D. Heimann): *The Angels and their Mission According to the Fathers of the Church*. (Westminster MD 1976 = 1956) Thomas More Publishing, Manchester NH 1996.
- DESROCQUETTES, J. H.: *L'Accompagnement des Psaumes*. Tournai 1928.
- KEEFE SI, D. J.: „The Present Situation of Eucharistic Theology”, *Faith & Reason* XIV/3 (1988) 255/322.
- OVERATH, J. (ford. R. Skeris): „The Meaning of Musica Sacra and its Nobility”, in R. Skeris (kiad.): *Crux et Cithara = Musicae Sacrae Meletemata II* 73/84. Altötting 1983.
- PETERSON, E.: *Das Buch von den Engeln*. Lipcse 1936. = (ford. R. Walls) *The Angels and the Liturgy*. New York 1964.
- RATZINGER, J. (ford. R. Skeris): Church Music in the Cathedral of Regensburg. 1964/1994 „Betwixt and Between the Regensburg Tradition and Postconciliar Reform”, *Sacred Music* CXXII/2 (Summer 1995) 5/17.
- LEX MIHI ARS, Editio IV Digatorum

Ford. Földváry Miklós István

*Hexapteryga. Tur Abdin
(Törökország), Mor Gabriel-
kolostor. Földváry Miklós
István fölvétele.*